

РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

УДК 373.5.015.3:502/.504

Трохимчук І. М.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЕКОЛОГІЇ

Під час організації та проведення дослідницької діяльності учнів основної школи з екології створюються всі умови для ефективного формування наукового світогляду та екологічного типу мислення творчої особистості, її духовного розвитку, активності по вивченню і охороні природи, відповідальності за власні вчинки та поведінку інших у відношенні до навколишнього середовища. Результатом здійснення учнями основної школи дослідницької діяльності з екології є формування екологічно вихованої особистості.

Ключові слова: *учні основної школи, дослідницька діяльність учнів з екології, екологічна вихованість особистості, загальноосвітній навчальний заклад.*

Постановка проблеми. Глобальні економічні, політичні та соціокультурні трансформації, демократизація та інформатизація суспільства зумовлюють кардинальні зміни у галузі освіти. На етапі активного входження української системи освіти в європейський освітній простір постала нагальна потреба подолання загрози бездуховності; особливої актуальності набуває вирішення проблем формування соціально активної особистості зі сталою ієрархією цінностей, системою моральних, етичних та екологічних норм у

ставленні до світу, до себе та до інших людей.

Сприйняття, збереження та передача суспільних цінностей відбуваються насамперед у процесі виховання підростаючого покоління, у межах якого провідне місце на фоні істотних екологічних катаклізм як на місцевому і регіональному, так і державному рівнях посідає саме екологічне виховання, а невід'ємною його складовою є формування екологічної вихованості зростаючої особистості. Останнє актуалізує екологічну компоненту, яка стає надзвичайно вагомою у формуванні світогляду людини третього тисячоліття.

Вивчення специфіки розвитку дитини в її онтогенезі у різноманітних процесах і формах взаємодії з найближчим довкіллям здійснено у наукових працях І. Д. Бега, Л. І. Божович, Л. С. Виготського, І. С. Мар'єнка, О. В. Киричука, О. М. Леонтьєва, С. Д. Максименка, С. Л. Рубінштейна, М. І. Сметанського, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського та ін.

Актуальними в контексті проблеми дослідження є наукові праці, що розкривають теоретичні і методичні засади побудови навчально-виховних систем, зокрема дидактичні засади організації навчання та виховання учнів, а саме: Ю. К. Бабанського, В. В. Вербицького, С. У. Гончаренка, І. Я. Лернера, В. О. Онищука, Г. П. Пустовіта, О. Я. Савченко, В. О. Сухомлинського, М. М. Скаткіна та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, результати власних досліджень свідчать, що в досягненні мети освіти в галузі навколишнього середовища переважають тенденції до використання активних форм організації навчальної діяльності школярів, впровадження STEM-освіти, яка спрямовується на розвиток мислення, пізнавальної активності, інтересу до навчання, ціннісної сфери, світогляду, набуття навичок і вмінь практичного вирішення проблем довкілля [1; 2; 3].

Зокрема, у програмі з біології для загальноосвітніх навчальних закладів зазначено, що одним із вихідних принципів, на який спирається процес навчання, повинна стати така його організація, у якій надається перевага «активним формам, методам і сучасним технологіям навчання» [4].

Метою статті є визначення її характеристика основних психолого-педагогічних механізмів і методичних підходів до формування екологічної вихованості учнів основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології у загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи результати аналізу праць вище зазначених авторів та результати здійсненого нами дослідження визначено сутність передумов ефективного формування екологічної вихованості учнів основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології у загальноосвітніх навчальних закладах та обґрунтовано структуру і зміст провідного поняття «екологічна вихованість особистості», в межах якого виділено три основних компоненти: інтелектуальний, ціннісно-емоційний та діяльнісний:

– *інтелектуальний* компонент розглядається нами як сформована система екологізованих знань, умінь і практичних навичок з їх застосування;

– *емоційно-ціннісний* компонент включає в себе комплекс сформованих системних як індивідуальних, так і колективних ціннісних орієнтацій стосовно довкілля, а також важливих мотивів з її вивчення й охорони, побудованих на емоційних реакціях, переконаннях, моральних, етичних та екологічних ідеалах;

– сутність *діялісного* компонента екологічної вихованості особистості складають сформовані в учнів основної школи практичні уміння і навички з вивчення й охорони природи, побудови власних екологічно доцільних вчинків і дій в процесі дослідницької діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах.

У даному контексті актуальною є думка С. У. Гончаренка про те, що «... у навчальному закладі важливо й необхідно досягати того, щоб діти навчилися свідомо користуватися історично виробленими формами і прийомами пізнавальної діяльності, могли ефективно застосувати здобуті знання під час пояснення явищ природи, життя людського суспільства й духовного світу людини» [5, с. 329].

Продовжуючи цю думку й насичуючи її психолого-педагогічним

контекстом, І. Д. Бех зазначає, що формування знань, пізнавальних умінь і навичок є тією «... соціокультурною основою перетворення внутрішніх можливостей особистості у дійсність, регулятором здійснюваних нею вчинків і духовно моральної поведінки та діяльності в цілому» [6].

За такої позиції актуалізується осмислення специфіки становлення і розвитку нових підходів до побудови наукового знання, світоглядна та методологічна значущість якого детермінує формування когнітивних систем не лише природознавства, а й дисциплін соціально-гуманітарного циклу у їх логічній єдності, завершеності і практичній спрямованості [4].

Окреме місце в системі обґрунтування й розвитку теорії й методики екологічного виховання шкільної молоді належить фундаментальним працям Г. П. Пустовіта, котрим вперше концептуалізовано теоретико-методологічні та методичні основи модернізації змісту екологічної освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, сутність яких складають ідеї природовідповідності, взаємообумовленості природних і соціальних процесів та їх антропогенних наслідків, розвитку особистості в онтогенезі у контексті ідей коеволюції людини і навколишнього середовища. Вперше на основі конкретизації і логічної єдності філософсько-культурологічних та психолого-педагогічних чинників обґрунтовано концептуальні підходи, принципи та критерії відбору і побудови різнорівневого змісту екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах, що знайшло своє відображення у розроблених однопрофільних, комплексних, наскрізних, модульних (блокових), пошуково-орієнтованих навчальних програмах [3].

На підставі аналізу зазначених вище праць та результатів дослідження, підтвердилось припущення про необхідність удосконалення діючих традиційних форм організації та здійснення дослідницької діяльності учнів основної школи з екології. Насамперед, нами актуалізовано сутність практичних форм організації вивчення й охорони учнями основної школи об'єктів і явищ безпосередньо в довкіллі, серед яких видами дослідницької діяльності учнів з екології в загальноосвітніх навчальних закладах є наступні:

- демонстраційний експеримент;
- лабораторні заняття з зоології, ботаніки, біології, географії, що включають короткотермінові фронтальні експерименти екологічного спрямування;
- експериментальні екологічні завдання та задачі;
- позаурочні екологічні експериментально-дослідницькі завдання;
- позакласні еколого-виховні дослідницько-практичні заходи;
- екологічний практикум, екологічна експедиція, моніторинг довкілля;
- екологічний майданчик, мікрозаказник, екологічна стежина;
- домашні дослідницькі завдання самостійного характеру.

Особлива увага надавалась розробці нових чи удосконаленню традиційних форм практичної участі учнів основної школи під час здійснення ними дослідницької діяльності з екології вивченню й охороні як окремих об'єктів, так і в цілому природи своєї місцевості. Зокрема, нами було посилено увагу щодо залучення таких учнів до суспільно корисної, масової і природоохоронної роботи у складі не лише гуртків, секцій, що працюють на базі загальноосвітнього навчального закладу, але й у складі «зелених» і «голубих» патрулів, «лісових дозорів» тощо. Останнє набуває актуальності у зв'язку з тим, що більшість традиційних практичних форм, які застосовуються у навчально-виховному процесі цих навчальних закладів (робота на навчально-дослідній ділянці, елементи польових практикумів, екскурсії, лабораторно-практичні роботи, спостереження у куточку живої природи), у відповідності до змісту навчальних програм мають епізодичний характер [7; 8; 9].

У зв'язку з цим такі форми організації дослідницької діяльності з екології, і як її результат – суспільно корисної і природоохоронної роботи, переважно обмежені в часі і тому не в змозі задовольнити у повному обсязі вирішення сучасних завдань формування екологічної вихованості учнів основної школи. Тому нами було систематизовано традиційні форми організації дослідницької діяльності учнів основної школи з екології як у навчально-виховному процесі

цих навчальних закладів, так і безпосередньо в природі та доповнено новими, що значно розширюють пізнавально-виховне, навчальне й розвивальне поле такої діяльності. Основними ознаками, що були взяті нами за основу під час систематизації практичних форм вивчення й охорони довкілля учнями основної школи були: сутність змісту і педагогічна ефективність у розвитку інтелекту, творчих здібностей особистості та практичних умінь і навичок застосування здобутих знань на практиці; теоретичне і практичне значення у процесах набуття учнями основної школи екологізованих знань під час здійснення дослідницької діяльності з екології, а також під час практичних дій з вивчення та охорони природи; роль, місце та частота застосування у навчально-виховному процесі; географічні межі та часовий інтервал їх здійснення.

Зміст, відповідні йому форми, методи організації дослідницької діяльності з екології та конкретної суспільно корисної й природоохоронної роботи учнів основної школи має значний навчально-виховний потенціал. Саме тому єдність навчання й виховання учнів основної школи визначається нами як одна з характерних рис дослідницької діяльності з екології. У цьому контексті Є. М. Кудрявцева, розглядаючи закономірності екологічної освіти і виховання у вирішенні проблеми формування відповідального ставлення школярів до природи, відзначає, що найважливішу роль у цьому процесі відіграє саме їхня практична робота у процесі якої, наголошує вона далі, екологічне виховання є справжнім прикладом здійснення на практиці психолого-педагогічного принципу єдності навчання і виховання, в результаті якого формується особистість школяра, його світогляд [10].

Створення такого навчально-виховного й процесуального конструкту екологічного виховання учнів основної школи у межах навчально-виховного процесу загальноосвітніх навчальних закладів можливо за умови чіткої диференціації обсягу педагогічної допомоги чи педагогічного супроводу дослідницької діяльності учнів основної школи з екології й суспільно корисної і природоохоронної роботи, так і чітко визначених напрямів, обсягів, часу і

навіть географічних меж її здійснення. Саме остання позиція, за нашим переконанням, має надзвичайно суттєве значення, оскільки індивідуальні (інтелектуальні – інтереси, потреби, емоції, світоглядні ідеї та фізичні можливості) і визначають в кінцевому результаті напрями, обсяги, інтенсивність та практичну значущість здійсненої учнями основної школи дослідницької діяльності з екології.

Отже, здійснення учнями основної школи дослідницької роботи з екології в загальноосвітніх навчальних закладах ґрунтується на вивченні конкретної навчальної проблеми (яка може бути розпочата на уроці і завершена за межами школи під час гурткових занять, екскурсій, походів, моніторингу довкілля тощо), аналізі різних наукових теорій, опрацюванні різноманітних джерел інформації, і як результат, має сприяти виробленню оригінальних рішень, виявленню нових підходів чи пропозиції стосовно досліджуваної проблеми, формулюванні висновків. Однак, слід акцентувати увагу на тому, що результативність дій учнів основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології залежить від рівня сформованості їхніх творчих здібностей.

Висновки. Таким чином, формування в учнів основної школи екологізованих знань, умінь і навичок дослідницького характеру, розвиток їхньої активності у процесі вирішенні екологічних проблем своєї місцевості нами визначається як провідний фактор у засвоєнні учнями знань про навколишнє середовище, розуміння наукової картини світу, механізмів взаємозв'язків і взаємозалежностей у довкіллі та тих протиріч, що виникають у процесі взаємодії людини з природою, практичної спрямованості їхньої екологічно доцільної діяльності під час розв'язання місцевих екологічних проблем.

Підсумовуючи можна констатувати, що розроблена й експериментально апробована методика є детермінованою системою, до якої входять екологізований навчальний зміст, форми і методи та педагогічні умови їх реалізації на практиці, учасники педагогічного процесу (вчителі, батьки та громадськість) і базується на теоретико-методологічних засадах, концепціях,

закономірностях, ідеях, положеннях та спрямовується на ефективне засвоєння екологічних знань, умінь і практичних навичок, що дає змогу учням основної школи знайти своє місце у процесі дослідницької діяльності з екології у загальноосвітніх навчальних закладах з розв'язання місцевих екологічних проблем.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для вищих навч. закл. / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 840 с.
2. Білявський Г. О. Основи екології: теорія і практика : навч. посібник / Білявський Г. О., Бутченко Л. І., Навроцький В. М. – К.: Либідь, 2002. – 352 с.
3. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах / Г. П. Пустовіт. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с.
4. Пустовіт Г. П. Основні компоненти знань школярів в галузі екологічної освіти / Г. П. Пустовіт // Освіта Луганщини. – 2003. – № 1 (18). – С. 65–72.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1987. – 373 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: в 2 томах / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 2003. – 278с.; Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.
7. Лук'янова Л. Б. Основи екології / Л. Б. Лук'янова. – К.: Вища школа, 2000. – 327 с.
8. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
9. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения: Общедагогический аспект / Ю. К.Бабанский. – М.: Педагогика, 1977. – 254 с.
10. Кудрявцева Е. М. О некоторых психологических принципах и условиях экологического образования / Е. М. Кудрявцева // Педагогические принципы и условия экологического образования. – М.: Планета, 1983. – С. 20

Ирина Трохимчук. Формирование экологической воспитанности учащихся в процессе исследовательской деятельности по экологии.

Во время организации и проведения исследовательской деятельности учащихся основной школы по экологии создаются все условия для эффективного формирования научного мировоззрения и экологического типа мышления личности, ее духовного развития, активности по изучению и охране природы, ответственности за собственные поступки и поведение других в отношении к окружающей среде. Результатом осуществления учащимися основной школы исследовательской деятельности по экологии является формирование экологически воспитанной личности.

Ключевые слова: учащиеся основной школы, исследовательская деятельность учащихся по экологии, экологическая воспитанность личности, общеобразовательное учебное заведение.

Irina Trokhimchuk . Formation of ecological good breeding of pupils in the course of research on ecology activities.

While the organization and execution of ecology research by secondary school pupils the conditions for effective forming of creative personality scientific outlook and ecological type of thinking, his\her spiritual development, activity in environment research and conservation, responsibility for their own actions and behavior of others in relation to the environment are being created. The result of the implementation of ecology research by secondary school pupils is developing an environmentally educated person.

Key words: secondary school pupils, pupils' ecology research activity, an environmental education of a person, secondary educational establishment.